

DOI 10.51558/2490-3647.2024.9.1.699

UDK 37.026:371.314
371.3:37.015.3

Primljeno:

Pregledni rad
Review paper

Danijela Vasilijević, Biljana Alavanja, Hadži Živorad Milenović

(INOVATIVNI) MODELI NASTAVE U OBUHVATU DOKTORSKIH DISERTACIJA FAKULTETA ZA OBRAZOVANJE UČITELJA U REPUBLICI SRBIJI

Polazeći od pojmovnih razgraničenja i teorijske postavke problema istraživanja, u radu su prikazani rezultati empirijskog neeksperimentalnog istraživanja globalnog i fragmentarnog postupka: a) procene zastupljenosti (inovativnih) modela razredne nastave u univerzitetskom repozitorijumu odbranih doktorskih disertacija Republike Srbije i b) procene karaktera inovativnosti selektovanih doktorskih disertacija analizom izveštaja stručnih komisija o oceni urađenih doktorskih disertacija. Globalni uzorak predstavlja svih 109 doktorskih disertacija odbranih na 6 državnih fakulteta za obrazovanje učitelja u Srbiji u periodu od 2005. do 2022. godine, a fragmentarni ili stratifikovani namerni uzorak, specifikovan za drugi deo istraživanja, predstavlja 36 odbranih doktorskih disertacija i 36 izveštaja za ocenu i dobranu doktorskih disertacija koji imanentno obuhvataju modele inovativne nastave. Istraživanje je realizovano postupkom kvantitativne i kvalitativne analize sadržaja. Jedinice analize su: naslov odbranjene doktorske disertacije, ključne reči prikazane u doktorskoj tezi (kvantitativna analiza) i sadržaj Izveštaja o oceni doktorske disertacije, segment naučni doprinos (kvalitativna analiza). Na osnovu analize naslova disertacija i ključnih reči ustanovljeno je da se jedna trećina doktorskih disertacija bavi istraživanjima u oblasti (inovativnih) modela nastave, da nisu svi modeli podjednako zastupljeni u različitim predmetnim metodikama razredne nastave, ali ni unutar pojedinačnih metodika, dok je sadržajna analiza pokazala da su selektovane teze posvećene naznačenom problemu, da afirmišu pitanje inovativnosti nastavnog procesa, te da ima prostora za inovativnost nastavnog procesa u stvaralačkom smislu. Buduće doktorske disertacije tematski orijentisane na inovativne modele nastave bi trebalo usmeriti u pravcu afirmacije istraživanja

različitih modela rada (celokupnog korpusa) u predmetnim metodikama, sinteze inovativnih modela nastave u okviru iste metodike razredne nastave te istraživanja nastavnih sadržaja najpogodnijih za implementaciju konkretnog inovativnog modela rada u okviru različitih metodika razredne nastave...

Ključne reči: inovacije; integracija; inovativni modeli nastave; doktorske disertacije; fakulteti za obrazovanje učitelja

UVOD

U uslovima dinamičnih progresivnih promena, podstaknutih naučno-tehnološkim razvojem, menjaju se svi aspekti ljudskog delovanja, uključujući i sferu obrazovanja. Međutim, obrazovni sistem je nešto inertniji u pogledu kontinuiranih, permanentnih, efikasnih transformacija i prilagođavanja novim uslovima života i rada. Razlozi za to su višestruki, ali uglavnom se tiču otpora nastavnika i učitelja da izađu iz zone komfora i ustaljenih praksi. Kada je reč o inoviranju nastavnog procesa do sada se pokazalo da su najefikasnije promene izazvane spoljnim faktorima. Tako na primer, pandemija virusa Covid 19 je doprinela brzom modernizaciji nastavnog procesa i implementaciji onlajn nastave (Huber and Helm 2020; Milenović, Vasilijević i Botić 2023), što nije polazilo za rukom brojnim ekspertima u dužem prethodnom periodu, a što su potvrdili i rezultati sprovedenih istraživanja (Uramkar i Jamšek 2022). Dešavanja tokom pandemije učesnike čitavog sistema vaspitanja i obrazovanja stavila su preko noći pred novi izazov (onlajn nastavu). Međutim, ad hoc intervencija u sistem ima i svoje slabosti. Neplanski i nesistematizovani pristup nastavnom procesu, bez razumevanja njegove suštine, gde se IKT postavlja kao cilj, a ne kao sredstvo za postizanje ciljeva, iznio je na površinu slabosti i nedostatak „inovativnih“ modela nastave. I rezultati UNESCO-ovog istraživačkog projekta za inovativno podučavanje i učenje (ITL) još 2013. godine ukazali su da IKT potencijalno može pružiti nesumnjivu podršku inovacijama u nastavi, ali da ga ne treba shvatiti kao ključni činilac (UNESCO 2013). Dakle, inovacije ne moraju nužno i isključivo da podrazumevaju unapređivanje materijalno-tehničke osnove nastave. One se odnose na unapređivanje nastavne tehnologije u celini.

Za bolje razumevanje problema istraživanja, potrebno je definisati pojam inovacije, jer se neretko proglašava inovativnim i ono što nije. Šta je zbunjujuće? Raskorak između teorije i prakse stvara konfuziju u determinisanju inovacija. Taj

raskorak može bit prisutan u višedecenijskom periodu, što dodatno otežava razumevanje pojma inovacija. Sam termin inovacije označava „...nov izum koji unapređuje neki proizvod ili metod rada; novina, novotarija, promena” (Klajn i Šipka, 2008: 521), na osnovu čega proizlazi da inovativna nastava dovodi do promena i unapređuje nastavni proces. Ipak, zahvaljujući njegovoj višeslojnosti, višedimenzionalnosti, kompleksnosti i nejedinstvenosti, pojam inovacije u pedagoškoj teoriji i nastavnoj praksi nije u potpunosti razjašnjen. Tako na primer Rodžers (Rogers 1987) je još krajem prošlog veka ukazao na relativnost inovacija. Naime, subjektivni doživljaj pojedinca opredeljuje karakterizaciju neke promene. Ako je ideja, promena, individui strana, ukoliko je doživljava kao novinu, onda ona ima obeležje inovativnosti. Dakle, novina u inovaciji, po mišljenju Rodžersa, ne mora nužno da znači i primenu novog znanja. Međutim, ima i drugačijih mišljenja, poput Šona (Schon 1967), koji pod inovativnošću podrazumeva jedino novinu koja doprinosi fondu poznatih invencija. Sve ostalo je posuđivanje ili proširivanje već poznatog.

Da bi nastavne inovacije dobile svoj smisao potrebno ih je posmatrati u razvojnom kontekstu. Za razliku od tehnologija u drugim sferama ljudskog bivstvovanja, poput tehnologije u proizvodnji, obrazovna tehnologija nije zamenjiva. Tačnije, nova tehnologija ne negira staru, već se implementira na zdravim postojećim osnovama. Savremena obrazovna tehnologija bi trebalo da se bazira na kreativnoj sintezi tradicionalnog (onog što se dokazalo kao vrednost) i savremenog (novog, onog što doprinosi razvoju svestrane, humane demokratske ličnosti). Ovim se prvenstveno misli na nastavnu tehnologiju, staru i novu, uključujući izvore znanja, nastavne metode, didaktičke sisteme, oblike nastavnog rada, tehničke uređaje, nastavna pomagala (Vasilijević 2014). U tom kontekstu treba razumeti „inovativne modele nastave“ uz jasnu i preciznu determinaciju ključnih pojmova.

Većina promena u nastavnoj praksi podrazumeva prilagođavanje već poznatog, primenjenog. Prilagođavanje starog ili pedagoška renovacija podrazumeva mogućnost primene nečeg novog ili različitog u kontinuitetu sa onim što mu je prethodilo (Đorđević 1986), ali bez ozbiljnijih promena. Čak nije nužno da je novo, važno je da je različito i bolje od postojećeg (Bousquet 1984). Kada je reč o tipovima inovacija, one mogu biti dvojake: promene u funkcionalnosti vaspitno-obrazovnog sistema kao celine – reformske inovacije (sistemske, organizaciono-koncepcijske, programske i prostorno-tehničke), i promene u organizaciji vaspitno-obrazovnog rada u školi – nastavne inovacije (priprema vaspitno-obrazovnog rada, organizacijske inovacije, medijske i evaluacijsko-dokimološke), odnosno u didaktičko-metodičkoj aparaturi organizacije nastave (Vilotijević i Vilotijević 2008). Okonj (prema Đorđević 1986)

inovacije svrstava u nekoliko kategorija: strukturne, programske, methodske, organizacione i systemske. Sa satanovišta našeg istraživačkog problema posebno su interesantne methodske i organizacione inovacije. Methodske inovacije se odnose na različite mogućnosti primene nastavne tehnologije (nastavnih sistema, oblika rada, metoda, IKT-a, digitalnih tehnologija i sl.). Ovoj kategoriji inovacija pripada većina modela nastave. Organizacione inovacije se tiču izmena organizacione prirode nastalih uvođenjem methodskih inovacija (poput timske nastave, projektne nastave, onlajn nastave, koje zbog svoje specifičnosti zahtevaju novu organizaciju nastavnog procesa).

U didaktičkoj literaturi inovativni modeli nastave nazivaju se još i didaktičkim sistemima, strategijama obrazovanja, nastavnim strategijama, mikrostrategijama i globalnim strategijama, modelima nastave... Ima mišljenja da su neki od njih zastareli, prevaziđeni, a neki moderni, savremeni. Međutim, ovakve ocene su relativne, jer svaki od njih ima svoje prednosti i ograničenja. Prednosti se ogledaju u efikasnijoj realizaciji nastave, većem uključivanju i angažovanju učenika, što sve dovodi do ishoda nastave koji se odnose na sticanje temeljnih znanja koja imaju vrednosti i izvan učionice i služe im u rešavanju svakodnevnih životnih problema, ali i problema u daljem učenju (Milenović i Botić 2023). Moguća ograničenja implementacije različitih modela nastave ogledaju su u nedovoljnoj obučenosti učitelja za njihovu primenu, kao i nedostatku potrebnih materijalno-tehničkih sredstava i digitalne tehnologije za njenu realizaciju (Milenović, Vasilijević i Botić 2023). Osim toga dominacija jednog od modela nastave isključuje prednosti drugih modela i u prvi plan postavlja njegove slabosti. Zato ih je najbolje „... sagledavati celovito i u vezi sa razvojem učenika. Kroz jedinstvo, sklad i integraciju sistema se otklanjaju njihove slabosti i grade nove strategije nastavnog rada u kojima će svaki faktor imati konstruktivnu funkciju u ostvarivanju postavljenih zadataka“ (Laketa i Vasilijević 2006: ____). U prilog tome je i klasifikacija modela nastave koju daju Mladen i Nada Vilotijević (2008). Proučavajući literaturu koja se bavi (inovativnim) modelima nastave: istorijskim razvojem, načinom realizacije, prednostima i nedostacima, praktičnom primenom, uočeno je da većina njih ima dugu istoriju, poput problemske, individualizovane, diferencirane, egzemplarne, timske nastave. Uporište u ranijim periodima imaju i ostali modeli nastave: razvijajuća, nastava otkrivanjem i putem recepcije, iskustvena vitagena, modularna, programirana. Istraživanja u svetu (Fletcher, Everatt, Subramaniam i Ma 2023; Li i Chang 2023; Mård i Hilli 2022) ukazuju da je inovativna nastava odraz vremena i odraz stanja, a svaka nastava, model i sistem u vreme svog nastanka imali su status inovativnosti.

Budući da većina „inovativnih modela nastave“ imaju dugu istoriju, da je njihova implementacija iznedrila brojne prednosti i ograničenja, nemoguće je ne postaviti pitanja: Zašto se i danas proglašavaju inovativnim? Šta je inovativno kod „inovativnih“ modela? Zašto su i danas interesantni naučnoj i stručnoj javnosti? Pretpostavka je da odgovore na ova pitanja treba tražiti u sferi raskoraka teorije i prakse. Uvažavajući činjenicu da i pored naučnog, teorijsko-empirijskog sagledavanja mogućnosti naznačenih modela nastave ne postoji njihova odgovarajuća operacionalizacija u nastavnoj praksi, neretko se, čak i u domenu obrazovnih politika, proglašava inovativnim postojeći nastavni model po principu „otkrivanja tople vode“. U tom smislu velika je odgovornost fakulteta za obrazovanje učitelja, koji su u obavezi da daju odgovore na problematizovana pitanja u skladu sa dostignućima savremene pedagoške nauke.

METODOLOŠKI ASPEKT ISTRAŽIVANJA

Pristup problemu istraživanja baziran je na razlikovanju kategorija modela nastave. Sam pojmovni konstrukt modela nastave uslovljen je novim teorijskim i praktičnim saznanjima. Tako na primer Prodanović i Ničković (1980) govore o vrstama nastave, i to učenju putem rešavanja problema u nastavi, programiranoj nastavi, nastavi u školi s produženim i celodnevnom boravkom, individualizovanoj nastavi. Osam godina kasnije u *Didaktici* (1988) publikovanoj za treću i četvrtu godinu Pedagoške akademije nazvaće ih nastavnim sistemima, revidirajući listu i dodajući heurističku, egzemplarnu, mentorsku nastavu, autodidaksu i timsku nastavu, a izbacujući nastavu u školi s produženim i celodnevnom boravkom, dok je individualizovana nastava svrstana u posebno polje. Vladimir Poljak prvi uvodi termin didaktički sistemi nastave (1984) pod kojim podrazumeva heurističku, egzemplarnu, programiranu, problemsku i mentorsku nastavu, a Jukić, Lazarević i Vučković (1998) u savremene nastavne sisteme uključuju heurističku ili razvojnu nastavu, egzemplarnu, problemsku, programiranu i primenu savremenih kompjutera u nastavnom radu. Mladen Vilotijević dodaje i mikro-nastavu (1999). Gledano u celini najprihvaćeniji nastavni sistemi su: problemska, programirana, timska, individualizovana, diferencirana i egzemplarna nastava (Laketa i Vasilijević 2006).

Za problem našeg istraživanja od značaja je analiza inovativnih modela nastave temeljenih na opširnijoj aktualnoj klasifikaciji (Vilotijević i Vilotijević 2008) koja uključuje inovativnu, problemsku, individualizovanu, interaktivnu, razvijajuću, integrativnu, projektnu, modularnu, iskustveno-vitagenu, heurističku, programiranu,

egzemplarnu, igroliku, timsku, putem otkrivanja i putem recepcije, diferenciranu i IKT nastavu. Kako je već rečeno, svaki od predstavljenih modela, pored prednosti, ima i brojne nedostatke koje je moguće prevazići kroz njihovo integrisanje i usaglašavanje, a u cilju efikasnije operacionalizacije nastavnih intencija. U tom smislu zanimalo nas je u kojoj meri i na koji način fakulteti za obrazovanje učitelja u Srbiji¹ tretiraju pitanje inovativnosti. Pokazalo se da repozitorijumi doktorskih disertacija predstavljaju adekvatan istraživački resurs za detektovanje učestalosti istraživanja različitih modela nastave predmetnih metodika, kao i frekventnosti istraživačkih ideja o inovativnim pristupima nastavnom procesu.

Osnovni cilj istraživanja je ispitivanje zastupljenosti i karaktera doktorskih disertacija iz metodike nastave na fakultetima za obrazovanje učitelja u Republici Srbiji orijentisanih na (inovativne) modele nastave. Konkretizacija cilja istraživanja ostvarena je primenom sledećih naučno-istraživačkih zadataka:

- 1) utvrditi opštu zastupljenost (inovativnih) modela nastave u repozitorijumu doktorskih disertacija fakulteta za obrazovanje učitelja;
- 2) utvrditi vrstu i predmetnu zastupljenost (inovativnih) modela nastave;
- 3) sadržajnom analizom izveštaja o oceni i odbrani urađenih doktorskih disertacija ispitati karakter (inovativnih) modela nastave.

U istraživanju se pošlo od opšte pretpostavke da su se u periodu od 18 godina fakulteti za obrazovanje učitelja ciljno bavili pitanjem inoviranja nastavnog procesa u oblasti metodika razredne nastave, da ne postoji njihova pravilna disperzija u domenu svih predmetnih metodika, te da će sadržajna analiza aktualizovati problem opsega, dosega, zastupljenosti i inovativnosti različitih modela nastave, Pošlo se i od posebnih pretpostavki da će na osnovu globalnog pristupa koji podrazumeva ocenu naslova doktorske disertacije kao celine i vrednovanja manjih celina, segmenata, kao što su ključne reči i sadržaja izveštaja o oceni i odbrani urađenih doktorskih disertacija usvojenih na stručnim većima univerziteta biti utvrđeno da inovativnim modeli nastave nisu obuhvaćeni u svim odbranim doktorskim disertacijama (109) u periodu od 2005. do 2022. godine; da svi evidentirani nisu izrazito inovativnog karaktera, te da su nedovoljno i neujunačeno zastupljeni u različitim predmetnim metodikama razredne nastave.

¹ Učiteljski fakulteti u Srbiji su osnovani 1993. godine, a prva doktorska disertacija je odbranjena na Učiteljskom fakultetu u Beogradu 2005. godine i afirmisala je model fleksibilne individualizacije nastave. Prilikom osnivanja 1993. godine svi državni fakulteti za obrazovanje učitelja nosili su isti naziv (Učiteljski fakultet), a vremenom su skoro svi promenili naziv.

Metodološki pristup je baziran na primeni deskriptivne metode, metode teorijske analize i metoda analize sadržaja. Sa namerom da se kritički sagleda problem istraživanja orijentisan na zastupljenost i disperziju nastavnih modela i njihovu inovativnost kvantitativnom analizom su detektovani podaci koji ukazuju na opšti osnovni smisao istraživanog problema. Jedinice analize čine: a) naslovi doktorskih disertacija, b) ključne reči i c) sadržaj izveštaja za ocenu i odbranu urađenih doktorskih disertacija – segment naučni doprinos. U domenu kvantitativne analize jedinice analize svrstavane su u nekoliko kategorija i to: 1) nivo zastupljenosti doktorskih disertacija o (inovativnim) modelima / kriterijum naslova; 2) vrsta i predmetna zastupljenost (inovativnih) modela nastave prema naznačenim ključnim rečima doktorske disertacije. Kvalitativna analiza odnosi se na 3) sadržajnu analiza doktorskih disertacija u cilju detektovanja (inovativnog) modela nastave.

Uzorak istraživanja

Globalni uzorak predstavlja svih 109 odbranih doktorskih disertacija na šest državnih fakulteta za obrazovanje učitelja u Srbiji u periodu od 2005. do 2022. godine, a fragmentarni ili stratifikovani, namerni uzorak, specifikovan za drugi deo istraživanja predstavlja svih 36 odbranih doktorskih disertacija i 36 pripadajućih izveštaja za ocenu i odbranu doktorskih disertacija koje se imanentno odnose na inovativne modele nastave.

Globalni uzorak čine odbranjene disertacije i to: 47 ili 43,12% na Učiteljskom fakultetu Univerziteta u Beogradu; 29 ili 26,60% na Pedagoškom fakultetu u Vranju - Univerzitet u Nišu; 17 ili 15,59% na Pedagoškom fakultetu u Užicu i 8 ili 7,34% na Fakultetu pedagoških nauka u Jagodini - Univerzitet u Kragujevcu; 5 ili 4,59% na Pedagoškom fakultetu u Somboru - Univerzitet u Novom Sadu i 3 ili 2,75% na Učiteljskom fakultetu Univerziteta u Prištini – Kosovskoj Mitrovici.

Stratifikovani, namerni uzorak predstavlja 36 doktorskih disertacija i 36 izveštaja o njihovoj oceni. Prema fakultetima na kojima su odbranjene doktorske disertacije koje se odnose na (inovativne) modele nastave struktura uzorka je sledeća: Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu i Pedagoški fakultet u Vranju - Univerzitet u Nišu – po 11 (30,55%); Pedagoški fakultet u Užicu - Univerzitet u Kragujevcu – 10 (27,78%); Fakultet pedagoških nauka u Jagodini - Univerzitet u Kragujevcu – 2 (5,56%); Pedagoški fakultet u Somboru - Univerzitet u Novom Sadu – 1 (2,78%); Učiteljski fakultet Univerziteta u Prištini – Kosovskoj Mitrovici – 1 (2,78%).

Obrada podataka

Podaci prikupljeni za istraživanje obrađeni su deskriptivnom statistikom izračunavanjem frekvencija i procenata. Rezultati istraživanja prikazani su u tabelama.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Rezultati istraživanja prikazani su prema zastupljenosti i karakteru (inovativnih) modela nastave na osnovu opšte zastupljenosti (inovativnih) modela nastave u doktorskim disertacijama odbranjenim na fakultetima za obrazovanje učitelja, predmetnoj zastupljenosti (inovativnih) modela nastave i na osnovu sadržajne analize izveštaja o oceni i odbrani doktorskih disertacija.

Zastupljenost doktorskih disertacija o inovativnim modelima/kriterijum naslova

Interesovala nas je zastupljenost (inovativnih) modela nastave u naslovima doktorskih disertacija metodika nastave u periodu od 18 godina postojanja doktorskih studija za obrazovanje učitelja. Zanimalo nas je i da li su (inovativni) modeli nastave u naslovu doktorske disertacije izraženi jasno i konkretno. Tačnije, namera je bila da se ustanovi zastupljenost doktorskih disertacija čija je bazična naučno-istraživačka pažnja usmerena ka nekom modelu nastave. Polazeći od navedenog kriterijuma analize sve doktorske disertacije su kategorisane na sledeći način: potpun naziv (inovativnog) modela nastave, delimično potpun naziv (inovativnog) modela nastave, uopšten naziv i odsustvo (inovativnog) modela nastave.

Tabela 1. Zastupljenost (inovativnih) modela nastave u naslovu doktorskih disertacija

Kategorije				
Potpun naziv (inovativnog) modela nastave u naslovu	Delimično potpun naziv (inovativnog) modela nastave u naslovu	Uopšten naziv u naslovu	Odsustvo (inovativnog) modela nastave u naslovu	Ukupno:
f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)
22 (20,18)	10 (9,17)	4 (3,67)	73 (66,97)	109 (100)

Zanimljivo je da skoro trećina, odnosno 33,02% ili 36 odbranih doktorskih disertacija, u svom naslovu sadrži naziv nekog modela nastave ili se na njega odnosi. Međutim, jedna petina ima jasno i precizno naveden naziv inovativnog modela nastave (20,18%), dok delimično potpun naziv ima devet disertacija ili 9,17%, a četiri ili 3,67% odnose se na informaciono-komunikacione tehnologije, koje takođe zadovoljavaju aktuelne kriterijume inovativnosti (Tabela 1). Dakle, skoro svaka treća odbranjena doktorska disertacija se bavila pitanjem unapređivanja nastavnog procesa primenom nekog od modela nastave.

Ostale doktorske disertacije (66,97%) bavile su se pitanjima formiranja pojmo-va, sadržajnim oblastima metodike nastave (ekološki, kartografski, narodna kniževnost ...), ciljevima i zadacima nastave, mišljenjem, razvojem sposobnosti učenika (perceptivnim, muzičkim, fizičkim i dr.), karakterom komunikacije (scenska, dramska ...) u nastavnom procesu, nastavnim metodama, medijima, bibliotečkim resursima, analizom udžbenika, ulogama učenika i nastavnika, profesionalnim razvojem nastavnika, vaspitnim uticajima na poželjna ponašanja u nastavi, estetskim i verskim obrazovanjem... Budući da ove doktorske disertacije nisu tema našeg rada, nećemo se baviti njihovom opsežnijom i dubljom analizom.

Vrsta i predmetna zastupljenost inovativnih modela nastave prema naznačenim ključnim rečima doktorske disertacije

Imajući u vidu da se metodika bavi zakonitostima nastave uglavnom u okvirima jednog nastavnog predmeta (izuzetak je metodika nastave prirode i društva), može se zaključiti da su metodička znanja nastavnika od presudnog značaja za osmišljavanje strategije nastave i učenja, tim pre što je sam proces transformacije sadržaja na nivo nastavnog predmeta veoma složen i težak, jer se odvija u specifičnim uslovima. Metodičko obrazovanje i usavršavanje nastavnika je izuzetno važno za realizaciju kvalitetnog i uzrasno prilagođenog nastavnog procesa. Izbor modela nastave i njihova integracija od suštinskog je značaja za primenu u domenu određenog nastavnog predmeta, nastavne oblasti, nastavne teme, nastavne jedinice. Polazeći od pretpostavke da je prisutna nepravilna predmetna disperzija doktorskih disertacija s obzirom na zastupljenost različitih modela nastave, primenjen je fragmentarni metodološki pristup u cilju provere ove hipoteze. Budući da se prvi zadatak odnosio na nominalnu klasifikaciju uzorka javila se potreba za detaljnijom identifikacijom i klasifikacijom modela nastave. U ovom delu istraživanja izvršena je kategorizacija doktorskih disertacija po dva osnova: 1) modeli nastave / forma i 2) predmetne metodike razredne nastave / pripadnost.

Tabela 2. Predmetna zastupljenost (inovativnih) modela nastave s obzirom na naznačene ključne reči doktorske disertacije

Inovativne vrste nastave	Predmetne metodike razredne nastave							
	Metodika nastave srpskog jezika i književnosti	Metodika nastave matematike	Metodika nastave prirode i društva	Metodika nastave likovne kulture	Metodika nastave muzičke kulture	Metodika nastave fizičkog vaspitanja	Opšte (odnosi se na razrednu nastavu)	Ukupno:
	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)
Inovativna nastava	1 (2,78)	/	1 (2,78)	/	1(2,78)	/	/	3 (8,34)
Problemska nastava	3 (8,33)	3 (8,33)	/	/	/	/	/	6 (16,66)
Individualizovana nastava	3 (8,33)	/	1 (2,78)	/	/	/	1 (2,78)	5 (13,89)
Interaktivna nastava	/	1 (2,78)	1 (2,78)	/	/	/	1 (2,78)	3 (8,33)
Razvijajuća nastava	/	1 (2,78)	/	/	/	/	/	1 (2,78)
Integrativna nastava	/	1 (2,78)	/	/	3 (8,33)	/	/	4 (11,11)
Projektna nastava	/	/	1 (2,78)	/	/	/	/	1 (2,78)
Modularna nastava	/	/	/	/	/	/	/	/
Iskustveno-vitageni nastava	/	/	/	/	/	/	/	/
Heuristička nastava	/	/	1 (2,78)	/	/	/	1 (2,78)	2 (5,56)
Programirana nastava	/	/	/	/	/	/	/	/
Egzemplarna nastava	/	/	/	/	/	/	/	/
Igrolika nastava	/	/	/	/	1 (2,78)	/	/	1 (2,78)
Timska nastava	/	/	1 (2,78)	/	/	/	/	1 (2,78)
Nastava otkrivanjem i putem recepcije	2 (5,56)	1 (2,78)	/	/	1 (2,78)	/	/	4 (11,11)
Diferencirana nastava	/	1 (2,78)	/	/	/	/	/	1 (2,78)
Ostalo (IKT i alternativni programi)	/	1 (2,78)	1 (2,78)	1 (2,78)	/	1 (2,78)	/	4 (11,11)
Ukupno:	9 (25)	9 (25)	7 (19,44)	1 (2,78)	6 (16,67)	1 (2,78)	3 (8,33)	36 (100)

Na osnovu prikazane Tabele 2 može se zaključiti da su u odbranjenim doktorskim disertacijama najčešće istraživane problemska nastava (16,66%) i to u predmetnim oblastima metodike nastave srpskog jezika i književnosti te metodike nastave matematike, zatim individualizovana nastava (13,89%) u okviru metodike nastave srpskog jezika i književnosti, metodike nastave prirode i društva i metodike nastave fizičkog vaspitanja. Na drugom mestu (11,11%) su: integrativna nastava (metodika

nastave matematike i metodike nastave muzičke kulture), nastava otkrivanjem i putem recepcije (obuhvata radove metodike nastave srpskog jezika i književnosti, metodike nastave matematike i metodike nastave muzičke kulture), kao i kategorija ostalo u okviru koje su svrstane informaciono-komunikacione tehnologije i alternativni programi (metodika nastave matematike, metodike nastave prirode i društva, metodike nastave likovne kulture i metodike nastave fizičkog vaspitanja). Interaktivna nastava (8,33%) obuhvaćena je tezama metodike nastave matematike, metodike nastave prirode i društva i kategorijom opšte metodike (razredna nastava).

Inovativna nastava (8,34%) kao kategorija pojavljivanja opšteg naziva u naslovima i ključnim rečima odbranijenih doktorskih disertacija pojavljuje se u doktorskim disertacijama metodike nastave srpskog jezika i književnosti, metodike nastave prirode i društva i metodike nastave muzičke kulture. Pri dnu liste po stepenu zastupljenosti su heuristička nastava (5,56%) i to u metodici nastave prirode i društva i kategoriji opšte, zatim razvijajuća nastava u metodici nastave matematike, projektna nastava u metodici nastave prirode i društva, igrolika nastava u metodici nastave muzičke kulture, timska nastava u metodici nastave prirode i društva i diferencirana nastava u metodici nastave matematike (po 2,78%). Indikativno je da se modularna, iskustvena vitagena nastava, programirana i egzemplarna nastava kao inovativni modeli ne pojavljuju ni u jednom naslovu, niti ključnim rečima odbranijenih doktorskih disertacija metodika razredne nastave.

Evidentno je da je broj istraživanja (inovativnih) modela nastave prilično neujednačen, da je najveći broj kategorisanih radova iz domena metodike nastave srpskog jezika i književnosti (25%) i metodike nastave matematike (25%). Slede teze iz metodike nastave prirode i društva (19,44%), metodike nastave muzičke kulture (16,67%). Pokazalo se da su u oblasti metodike nastave srpskog jezika i književnosti najučestalija istraživanja problemske i individualizovane nastave (8,33%), iz metodike nastave matematike problemske nastave (8,33%), a u okviru metodike nastave muzičke kulture integrativne nastave (8,33%). Učestalost teza pojedinačnih metodika nastave objašnjava se i frekventnošću akreditovanih programa tih metodika na doktorskim studijama. U tom pogledu prednjače metodika nastave matematike, metodika srpskog jezika i književnosti i metodika nastave prirode i društva, što je u saglasju sa dobijenim nalazima. Intersantno je da su obe doktorske teze (po jedna disertacija) iz metodike nastave likovne kulture i metodike nastave fizičkog vaspitanja svrstane u kategoriju ostalo (2,78%). Nalazi ukazuju da nedostaju istraživanja usmerena na stvaralačku sintezu različitih modela rada, i to iz pozicije samog nastavnog modela i njegove koherentnosti sa ostalim modelima, kao i u okviru

modelarne korelacije različitih metodika razredne nastave. Procena inovativnosti selektovanih modela nastave nije bila moguća u ovoj fazi istraživanja, budući da se zasnivala na kategorizaciji po osnovu markiranih ključnih reči. Otuda je posebno dragocena sadržajna analiza izveštaja o oceni doktorske disertacije (naučni doprinos).

Sadržajna analiza izveštaja o oceni doktorskih disertacija u funkciji detektovanja inovativnog modela nastave

Sadržajna analiza izveštaja o oceni doktorskih disertacija omogućila je detektovanje tretiranih (inovativnih) modela nastave koji nužno nisu prepoznati u naslovu doktorske disertacije i prikazanim ključnim rečima. Na osnovu izveštaja o oceni i odbrani urađene doktorske disertacije usvojenih na sednicama naučnih veća univerziteta kvalitativnom analizom omogućeno je bolje sagledavanje problema istraživanja. Istraživačka pažnja je posebno usmerena na metodološki okvir istraživanja i ocenu naučnog doprinosa, što je uticalo na preciziranje trećeg istraživačkog zadatka – sadržajnom analizom izveštaja o oceni i odbrani doktorskih disertacija ispitati karakter (inovativnih) modela nastave.

Pređašnji rezultati kvantitativne analize pokazali su da je najveći broj doktorskih disertacija, odnosno dve trećine (66,97%), nije bavilo pitanjem implementacije i razvoja nastavnih modela, tako da one nisu obuhvaćene sadržajnom analizom. Sigurno je da bi se detaljnijom analizom sadržaja i ovih doktorskih disertacija dobili zanimljiviji rezultati koji bi korelirali sa naznačenom temom, iako eksplicitno nije navedena u naslovu doktorske disertacije, niti u ključnim rečima. Takođe, problem predstavlja i kategorizacija nekih doktorskih teza. Našli smo se pred dilemom u koju kategoriju svrstati dve doktorske disertacije o kooperativnoj nastavi i učenju. Prema aktuelnoj klasifikaciji inovativnih modela nastave (Vilotijević, Vilotijević 2008; Milenović i Botić 2023; Požar 2017) kooperativna nastava ne postoji kao poseban model. Kao najčešći razlog navodi se da kooperacija kao vid realizacije nastavnog procesa ne podrazumeva isključivo odnos učenik–učenik, već i učenik–nastavnik, sadržinsku kooperaciju unutar jednog ili više predmeta (Chen 2023; Uçak i Usta 2023; Seherrie i Mawela 2021; Mišćević Kadijević 2009). Može se zaključiti da kooperativno učenje može biti koherentno sa svim inovativnim medelima nastave, odnosno da se smatra njihovim neraskidivim delom.

Dakle, od jedne trećine (33,02%) analiziranih doktorskih disertacija, nešto manje od polovine (20,18%) posvećeno je pojašnjenju uloge i značaja nekog od modela nastave, te u tom smislu i doprinosa doktorske disertacije unapređivanju metodičke

teorije i prakse. Ovoj kategoriji pripadaju izveštaji koji su tretirali ovo pitanje. Tako, na primer, izdvojeni su izveštaji koji se tiču problemske nastave (Kivanović 2020; Udovičić 2018; Malićević 2015; Ivković 2012; Jocić 2008), individualizovane nastave (Tasić Mitić 2022; Stanković 2015; Vasiljević 2005), diferencirane nastave (Vulović 2011), integrativne nastave (Rakonjac 2018; Jovanović 2017; Zdravković 2016; Jović Miletić 2010), heurističke nastave (Starijaš 2019; Veselinov 2017), interaktivne nastave (Mrđa 2013), projektnog pristupa učenju (Ristanović 2015), timske nastave (Stepić 2016), nastava otkrivanjem i putem recepcije (Malešević 2013; Gavrilović Obradović 2013).

Može se tvrditi da su (inovativni) modeli nastave bili čest problem istraživanja, ali da ima prostora za unapređenje kvaliteta razredne nastave. Na osnovu analiziranih izveštaja o oceni urađenih doktorskih disertacija se ne može sa sigurnošću uvideti u kojoj meri se u doktorskim disertacijama uvodi novina u postojeće modele nastave koji se proučavaju. I u tom smislu naše istraživanje je ograničenih mogućnosti. Detaljniju analizu je moguće ostvariti jedino uvidom projekat pojedinačnih doktorskih disertacija, njihove nalaze i zaključke istraživanja. Da bi stekli epitet inovativnosti modeli nastave moraju imati obeležje trajnosti (Khanthap 2022). Sadržajna analiza izveštaja je pokazala da doktorske disertacije prethodno kategorisane u grupu teza koje imaju uglavnom potpun naziv inovativnog modela nastave u naslovu u sadržajnom smislu ispunjavaju kriterijume klasifikacije, s tom sugestijom da je naslov doktorskih disertacija, pored činjenice da je formulisano jasno, mogao da bude i precizniji obuhvatajući celovit naziv tretiranog (inovativnog) modela nastave.

Drugoj kategoriji pripadaju oni naslovi doktorskih disertacija koji u svom nazivu ne sadrže ime inovativnog modela nastave u okviru određene metodike razredne nastave, ali je analizom izveštaja ustanovljeno da ispunjavaju kriterijume inovativnosti. Ova kategorija obuhvata doktorske disertacije koje se odnose na informaciono-komunikacione tehnologije i alternativne programe. Reč je o uticaju informaciono-komunikacionih tehnologija na postignuća učenika u nastavi (Ilić 2015; Janković 2013), primeni elektronskog udžbenika u nastavi (Sekač 2022), doprinosu internet tehnologije nastavi (Perezanović 2013) i E-učionici kao inovativnom okruženju zasnovanom na učenju i učešću učenika u nastavi korišćenjem digitalnih tehnologija (Solaković 2018), ali i proceni efikasnosti alternativnih programa (Marković 2016).

Navedene analize pokazuju da su informaciono-komunikacione tehnologije, iako pominjane kao poseban inovativni model nastave (Vilotijević, Vilotijević i Mandić 2018), zastupljene i u ostalim inovativnim modelima. Naime, informaciono-

komunikacione tehnologije su ujedno potpora za realizaciju drugih modela nastave (Milenović i Botić 2023; Stepić 2016). Ovim se ukazuje na potrebu da učitelji stiču i stalno osnažuju svoje digitalne kompetencije za realizaciju nastave prema inovativnim modelima korišćenjem informaciono-komunikacionih tehnologija (Milenović, Vasilijević i Botić 2023), što je posebno dragoceno u situaciji upotrebe elektronskog udžbenika u svakodnevnoj nastavnoj praksi (Sakač 2022). Na značaj digitalne kompetentnosti učitelja ukazuje i neophodnost rada u okviru E-učionice koja se analizira u doktorskoj disertaciji Igora Solakovića (2018). Dakle, može se zaključiti da su informaciono-komunikacione tehnologije, iako pominjane kao poseban inovativni model nastave poznat kao inovativna kompjutersko-informativna nastava (Vilotijević, Vilotijević 2008), sastavnice i sredstvo svih ostalih inovativnih modela nastave. Zato se opravdano mogu nazvati „potporom“ nastave svih modela po kojima se realizuje inovativna nastava. Ovim se aktuelizuje i pitanje nove klasifikacije inovativnih modela nastave koja zahteva jasniju kategorizaciju, determinaciju i deskripciju. Tako na primer, IKT podrška, E-učionica, kooperativno učenje, učenje putem otkrića jesu sastavni deo ostalih modela nastave. Naime, pokazalo se da postojeća klasifikacija sumativnog karaktera obuhvata istovremeno i modele učenja i tehničko-tehnološku podršku, kao i nastavne sisteme koji ih imanentno podrazumevaju. Osim toga IKT tehnologije u savremenoj nastavi ne mogu više egzistirati kao inovativni model, već mogu biti samo sredstvo podrške njenoj realizaciji. U tom smislu bi trebalo i tumačiti naučni doprinos doktorskih disertacija metodičkoj teoriji i praksi.

Analiza sadržaja je izdiferencirala i posebne grupe doktorskih disertacija koje su se sa stanovišta inovativnih modela prividno skrivene (Gajtanović 2022; Maričić 2011; Cvetković 2012), sumativno (Kostić 2013; Petreski 2012; Ilić 2012) ili tangentsno (Kovač 2021; Mišćević 2008) bavile pitanjima inovativnosti nastavne prakse.

Svi izveštaji pozitivno ocenjuju naučni doprinos doktorskih disertacija, što jeste i jedan od nužnih kriterijuma izrade doktorske disertacije. Sa stanovišta kreativne stvaralačke inovativnosti poželjno je i opsežnije sagledavanje distinktivnosti novoprimenjenog ili razvijenog modela nastave u odnosu na pređašnja slična istraživanja u istoj ili tangentsnim oblastima. Utvrđeno je da se samo u kreativnoj sintezi starog i novog, dostignutog i planiranog, postojećeg i inovativnog može ostvariti razvoj i unapređivanje kvaliteta nastave (Vasilijević 2014). U tom smislu istraživanja ovog tipa mogu biti orijentir budućim istraživačima. Činjenica je da su pomenuti modeli nastave nisu našli široku primenu u nastavi u mlađim razredima

osnovne škole, da su često i deo programa stručnih usavršavanja nastavnika, što implicira neophodnost obuhvatnijeg pristupa razvoju stručnih kompetencija učitelja za implementaciju i kreativnu sintezu inovativnih modela nastave. Obuhvatne, celovite studije i istraživanja zastupljenosti (inovativnih) modela nastave u Republici Srbiji bi bile od posebne koristi.

Neosporno je, a to potvrđuju i rezultati brojnih istraživanja, da inovativni modeli nastave značajno doprinose efikasnosti nastave na svim nivoima školovanja (Defever, Randall i Jones 2023), da insistiraju na drugačijoj ulozi učitelja i većem uključivanju učenika u učenje i učešće u nastavi (Dima, Kaiafa i Tsiaras 2020), kao i na karakteru stečenih znanja učenika tj. na tzv. „temeljnim znanjima“ koja za učenike imaju vrednosti i izvan učionice i pomažu im u daljem učenju i rešavanju svakodnevnih životnih problema (Kinoshita 2022). Dakle, inovativni modeli ne treba da predstavljaju prepreku za učitelja već šansu da nastavu efikasnije realizuje unapređujući je i istovremeno razvijajući vlastite stvaralačke potencijale i vrednosti, osnažujući sopstvene kompetencije. Sve to upućuje na potrebu da modeli nastave budu više zastupljeni u problemima istraživanja doktorskih disertacija na studijskim programima doktorskih studija razredne nastave u Srbiji, ne samo sa aspekta proučavanja i široke implementacije već postojećih inovativnih modela temeljenih na kategorisanim vrstama nastave koji već postoje u nastavnoj praksi, već i sa pozicije stvarne inovativnosti u mlađim razredima osnovne škole.

ZAKLJUČAK I PEDAGOŠKE IMPLIKACIJE

Ovim istraživanjem želeli smo aktuelizovati dilemu: Šta je inovativno u inovativnim modelima nastave? Budući da se pojam inovativnosti može tretirati sa dva aspekta – prvi je stanovište originalnosti i stvaralaštva, a drugi aspekt je inovativnost u odnosu na nosioca ili objekat promene, u našem istraživanju razmatrana su oba stanovišta: i doktorske disertacije koje nude nova originalna stvaralačka rešenja u teoriji i praksi, i one koje poznato iz oblasti didaktike donose kao inovativnost u polje konkretne metodike razredne nastave i njenih sadržajnih oblasti. I jedne i druge doktorske disertacije, ukoliko nose nova sistemska rešenja unapređenja nastavnog procesa, mogu se smatrati inovativnim, s tom ogradom da su prve razvojnog i kreativnog karaktera, a druge više aplikativnog.

Na osnovu rezultata istraživanja i kritičkih analiza prikazanih u radu mogu se izvesti najznačajniji zaključci koji su potvrdili sve posebne hipoteze istraživanja: 1) na osnovu analize naslova disertacija i prikazanih ključnih reči ustanovljeno je da se

jedna trećina od svih publikovanih i odbranijenih doktorskih disertacija na fakultetima za obrazovanje učitelja u Srbiji bavi istraživanjima u oblasti (inovativnih) modela nastave; 2) utvrđeno je da nisu svi pojedinačni modeli podjednako zastupljeni u svim predmetnim metodikama razredne nastave i 3) da nisu ni svi u doktorskim disertacijama afirmisani modeli strogo inovativnog karaktera u stvaralačkom smislu – dominira inovativnost implementacije modela nastave u različitim sadržajnim oblastima metodika razredne nastave. Na osnovu toga se može tvrditi da je potvrđena i opšta pretpostavka od koje se pošlo u istraživanju. Evidentno je da su se nastavnički fakulteti za obrazovanje učitelja u Republici Srbiji u periodu od 2005. do 2022. godine ciljno bavili pitanjem inoviranja nastavnog procesa u oblasti metodika razredne nastave, da su u tom smislu dali značajan naučno-stručni doprinos u različitim sadržajnim oblastima predmetnih metodika razredne nastave. Pri tome ima prostora za dodatno unapređivanje i to posebno u pogledu razvojnosti, opsega i dosega inovativnosti. Pokazalo se da inovativni modeli nastave nisu podjednako tretirani u pogledu obuhvata aktuelne kategorizacije (Vilotjević, Vilotjević 2008), kao i u pogledu njihove zastupljenosti u različitim predmetnim metodikama razredne nastave.

Ovim istraživanjem otvorena su brojna pitanja koja bi u budućnosti trebala biti predmet budućih doktorskih disertacija i naučnih istraživanja. Međutim, ono što je evidentno – ne možemo biti u potpunosti zadovoljni stanjem u oblasti istraživanja koja obuhvataju informaciono-komunikacione i digitalne tehnologije, jer je takvih tek jedna dvadesetina. Delimično opravdanje možemo naći u činjenici da su neke od analiziranih disertacija drugačije kategorisane jer predstavljaju stvaralačku sintezu (Stepić 2016), budući da su analizirane isključivo one koje u svom naslovu prioriteto sadrže IKT, te se nadamo da je taj broj znatno veći. Ipak, u eri digitalne i virtuelne stvarnosti, kada se uvodi nastava na daljinu, ima značajnog prostora za raznovrsna istraživanja implementacije nastavnih modela u digitalnom i virtuelnom okruženju.

Neophodan je adekvatniji tretman inovativnih modela nastave orijentisan na njihovu međusobnu integraciju u okviru konkretnih predmetnih metodika razredne nastave radi prevazilaženja njihovih ograničenja (npr. nemogućnost primene na svim nastavnim sadržajima, složena organizacija, pad motivacije...) ili integraciju modela nastave uz integraciju različitih metodika razredne nastave, stvaranjem i razvojem integrativnog modela inovativne nastave... Na taj način inovativnost bi bila uočljivija, jasnija i tačnija, egzaktnija.

Da bi se u potpunosti odgovorilo na pitanje: Šta je inovativno u inovativnim modelima nastave?, potrebno je da buduća istraživanja budu celovitija i obuhvatnija. U tom smislu trebalo bi:

- 1) sačiniti precizniju klasifikaciju inovativnih modela nastave;
- 2) kroz hronološku analizu determinisati modele nastave od njihove pojave do danas u okviru svake predmetne metodike razredne nastave;
- 3) istražiti primenu svih naznačenih modela nastave u različitim predmetnim metodikama;
- 4) istraživati njihovu međupredmetnu integraciju u okviru metodike razredne nastave;
- 5) razvijati modele zasnovane na stvaralačkoj sintezi različitih modela nastavnog rada iz pozicije konkretnih predmetnih metodika razredne nastave, ali i njihove korelacije;
- 6) istražiti mogućnost primene modela nastave u izmenjenim digitalnim uslovima;
- 7) istražiti mogućnost integracije različitih inovativnih modela nastave u cilju kvalitetne realizacije onlajn nastave;
- 8) projekte doktorskih disertacija graditi na osnovu jasnog kriterijuma inovativnosti – temeljnije sagledati distinktivnost novoprimenjenog ili razvijenog modela nastave u odnosu na pređašnja slična istraživanja u istoj ili tangentnim oblastima.

IZVORI

1. Vasiljević, Danijela (2005), *Uticaj individualizovane nastave na kvalitet znanja o prirodi*, Doktorska disertacija, Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd
2. Mišćević, Gordana (2008), *Uticaj kooperativne nastave prirode i društva na kvalitet znanja učenika*, Doktorska disertacija, Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd
3. Jocić, Zorica (2008), *Problemska nastava gramatike*, Doktorska disertacija, Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd
4. Jović Miletić, Aleksandra (2010), *Integracija tradicionalnog i klasičnog muzičkog obrazovanja u nastavi početnog muzičkog opismenjavanja*, Doktorska disertacija, Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd
5. Ivković, Snežana (2011), *Realizacija sadržaja iz oblasti prirodnih brojeva putem problemske nastave*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Prištini - Učiteljski fakultet u Leposaviću

6. Maričić, Sanja (2011), *Početna nastava matematike i razvijanje kritičkog mišljenja učenika*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Kragujevcu - Učiteljski fakultet u Užicu
7. Vulović, Nenad (2011), *Primena metoda aktivnog učenja na diferenciranim sadržajima geometrije u početnoj nastavi matematike*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Kragujevcu - Fakultet pedagoških nauka u Jagodini
8. Petreski, Hristo (2012), *Inovativni pristup lektiri na primerima srpske i makedonske autorske bajke – komparativna analiza*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu - Pedagoški fakultet u Vranju
9. Ilić, Gordana (2012), *Metodički inovacioni postupci u procesu usvajanja osnova muzičke pismenosti od prvog do četvrtog razreda osnovne škole*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Kragujevcu - Fakultet pedagoških nauka u Jagodini
10. Mrđa, Mirela (2013), *Interaktivna nastava matematike u mlađim razredima osnovne škole*, Doktorska disertacija, Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd
11. Gavrilović Obradović, Dragana (2013), *Metodički pristup recepciji književnog dela Miroslava Antića*, Doktorska disertacija Univerzitet u Kragujevcu - Učiteljski fakultet u Užicu
12. Cvetković, Jelena (2013), *Odnos savremene pedagogije prema podsticanju i razvijanju imanentnog sluha i recepcije*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu - Pedagoški fakultet u Vranju
13. Kostić, Zoran (2013), *Uloga pedagoške periodike u unapređivanju (inoviranju) nastave prirode i društva i usavršavanju nastavnika za razvojne promene u školi*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu - Pedagoški fakultet u Vranju
14. Malešević, Dragana (2013), *Modelovanje sadržaja nastave matematike za učenje otkrivanjem u razrednoj nastavi*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu - Pedagoški fakultet u Vranju
15. Janković, Aleksandar (2013), *Uticao informaciono-komunikacione tehnologije na postignuća učenika u nastavi prirode i društva*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Kragujevcu - Učiteljski fakultet u Užicu
16. Perezanović, Duško (2013), *Internet tehnologije u internet okruženju početne nastave matematike*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Kragujevcu - Učiteljski fakultetu u Užicu

17. Stanković, Zoran (2014), *Individualizacija metodičkih modela nastave primenom elektronskog udžbenika*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Pedagoški fakultet u Vranju
18. Ristanović, Dušan (2015), *Uloga projektnog modela rada u nastavi prirode i društva*, Doktorska disertacija, Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd
19. Malićević, Amela (2015), *Problemski pristup nastavi gramatike u osnovnoj školi*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu - Pedagoški fakultet u Vranju
20. Ilić, Vojislav (2015), *Informaciono-komunikaciona tehnologija kao faktor podizanja kvaliteta nastave likovne kulture*, Doktorska disertacija, Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd
21. Zdravković, Vesna (2016), *Integrativni pristup početnoj muzičkoj nastavi u osnovnoj školi*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu - Pedagoški fakultetu u Vranju
22. Stepić, Gordana (2016), *Efekti timske nastave prirode i društva u web okruženju*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Kragujevcu - Učiteljski fakultet u Užicu
23. Marković, Jovan (2016), *Efikasnost alternativnog programa nastave fizičkog vaspitanja u mlađim razredima osnovne škole*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Kragujevcu - Učiteljski fakultet u Užicu
24. Veselinov, Danica (2017), *Efekti heurističko-metodičkih strategija u podsticanju metakognitivnih sposobnosti učenika*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Pedagoški fakultet u Vranju
25. Jovanović, Miško (2017), *Uticao integrativne nastave na postignuća učenika u nastavi prirode i društva u dijaspori*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Pedagoški fakultet u Vranju
26. Solaković, Igor (2018), *E-učionica kao inovativni model interaktivnog učenja u razrednoj nastavi*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu - Pedagoški fakultet u Somboru
27. Udovičić, Bojana (2018), *Roman za decu u nastavi srpskog jezika i književnosti – problemski pristup*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Kragujevcu - Pedagoški fakultet u Užicu
28. Rakonjac, Mika (2018), *Efekti horizontalne unutarpredmetne integracije u razrednoj nastavi matematike*, Doktorska disertacija, Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu

29. Starijaš, Gordana (2019), *Uloga nastavnika i učenika u heurističkoj nastavi prirode i društva*, Doktorska disertacija, Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd
30. Kivanović, Julijana (2020), *Efekti problemske nastave u razvoju sposobnosti matematičkog modelovanja*, Doktorska disertacija, Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd
31. Živanović, Vladimir (2021), *Uloga tematske nastave odbojke u razvoju morfološkog i motoričkog statusa učenika osnovne škole*, Doktorska disertacija, Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd
32. Kovač, Elvira (2021), *Kooperativno učenje i njegovi efekti u nastavi matematike u mlađim razredima osnovne škole*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Kragujevcu - Pedagoški fakultet u Užicu
33. Gajtanović, Zorica (2022), *Razvijanje elemenata matematičke pismenosti u mlađim razredima osnovne škole*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Kragujevcu - Pedagoški fakultet u Užicu
34. Kocevski, Danica (2022), *Recepcija književnog teksta u razrednoj nastavi*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu - Pedagoški fakultet u Vranju
35. Sekač, Vuk (2022), *Mogućnosti primene elektronskog udžbenika u nastavi srpskog jezika u mlađim razredima osnovne škole*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Kragujevcu - Pedagoški fakultet u Užicu
36. Tasić Mitić, Ivana (2022), *Individualizovana nastava u obradi prozaičkih tekstova u osnovnoj školi*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu - Pedagoški fakultet u Vranju

LITERATURA

1. Bousquet, Jean Francois (1984), *Support Mechanisms for the Promotion of Innovation in Education and in other fields of competence of UNESCO*, Unesco, Paris
2. Chen, Bixia (2023), "Influence of Cooperative Learning on Learners' Motivation: The Case of Shenzhen Primary School", *Education 3-13*, 51(4), 647-671.
3. Defever, Emmanuel, Vicky Randall, Michelle Jones (2023), "A Realist Case Study Inquiry of English Primary School Physical Activity Initiatives", *Sport, Education and Society*, 28(1), 30-43.

4. Dima, Aikaterini, Eleni Kaiafa, Asterios Tsiaras (2020), "Evaluation of the Educational Drama as an Innovative Method to Be Adopted by Teachers in Order to Enhance Critical Thinking Skills of Students in Primary School", *Open Journal for Educational Research*, 4(2), 103-116.
5. Đorđević, Jovan (1986), *Inovacije u nastavi*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd
6. Fletcher, Jo, John Everatt, Yogeetha Devi Bala Subramaniam, Ting Ma (2023), "Perceptions about Innovative and Traditional Learning Spaces: Teachers and Students in New Zealand Primary Schools", *New Zealand Journal of Educational Studies*, 58(1), 133-151.
7. Huber, Stephan Gerhard, Christoph Helm (2020), "COVID-19 and Schooling: Evaluation, Assessment and Accountability in Times of Crises-reacting Quickly to Explore Key Issues for Policy, Practice and Research with the School Barometer", *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 32(2), 237-270.
8. Jukić, Stipan, Živoljub Lazarević, Vesna Vučković (1998), *Didaktika*, Papirgraf, Jagodina
9. Khanthap, Juladis (2022), "Innovative Leadership Factors and Leader Characteristics That Affecting Professional Learning Community of Primary Schools in Bangkok and Its Vicinity", *World Journal of Education*, 12(4), 50-58.
10. Kinoshita, Hiroioshy (2022), "Teaching of Critical Thinking Skills by Science Teachers in Japanese Primary Schools", *Journal of Baltic Science Education*, 21(5), 801-816.
11. Klajn, Ivan, Milan Šipka (2008), *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Prometej, Novi Sad
12. Laketa, Novak, Danijela Vasiljević (2006), *Osnovi didaktike*, Univerzitet u Kragujevcu – Učiteljski fakultet u Užicu
13. Li, Le, Yuan-Cheng Chang (2023), "The Relationship between Innovative Self-Efficacy and Innovative Ability of Dance Majors' Students in Chinese Universities Research", *Educational Research and Reviews*, 18(5), 93-103.
14. Mård, Nina, Charlotta Hilli (2022), "Towards a Didactic Model for Multidisciplinary Teaching – A Didactic Analysis of Multidisciplinary Cases in Finnish Primary Schools", *Journal of Curriculum Studies*, 54(2), 243-258.

15. Milenović, Hadži Živorad, Danijela Vasilijević, Mladen Botić (2023), "Digitalne kompetencije učitelja za primenu e-udžbenika u nastavi o prirodi i društvu", *Research in Pedagogy*, 13(1), 53-66.
16. Milenović, Hadži Živorad, Mladen Botić (2023), "Inovativni nastavni sistemi u nastavi o prirodi i društvu na nivou inicijalnog obrazovanja", *Društvene i humanističke studije*, 8(1), 453-476.
17. Mišćević Kadijević, Gordana (2009), "Kooperativni pristup u nastavi i trajnost učeničkih znanja", *Nastava i vaspitanje*, 58(4), 499-508.
18. Požar, Hajnalka (2017), "Organizacija uspešnog obrazovanja – između tradicionalne i nove nastave", *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 27(47/2), 337-353.
19. Poljak, Vladimir (1984), *Didaktika*, Školska knjiga, Zagreb
20. Prodanović, Tihomir, Radisav Ničković (1988), *Didaktika: za III i IV godinu pedagoške akademije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
21. Prodanović, Tihomir, Radisav Ničković (1980), *Didaktika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
22. Rogers, Everett (1987), *The diffusion of innovations perspective*, in: Neil Weinstein (Ed.), *Taking care: Understanding and encouraging self-protective behavior*, Cambridge University Press, 79–94.
23. Schon, Donald (1967), *The Indirect but Constant Process of Innovation: Technology and Change*, The New Heraclitus, Delacorte Press, New York
24. Seherrie, Aloysius Claudia, Ailwei Solomon Mawela (2021), "Incorporating a Cooperative Teaching and Learning Approach in Life Orientation Lesson Planning", *International Journal of Educational Methodology*, 7(3), 373-386.
25. Urankar, Bernarda, Janez Jamšek (2022), "Insights into Engineering Education Teaching Practice in Slovenian Primary Schools during the COVID-19 Pandemic: Distance Learning Model", *Center for Educational Policy Studies Journal*, 12(4), 233-264.
26. Uçak, Esra, Sibel Usta (2023), "Opinions of Students and Parents on the QR Code-Supported Cooperative Learning Method", *International Journal of Curriculum and Instruction*, 15(1), 662-692.
27. Vasilijević, Danijela (2014), "Formalizam u tretiranju metodičkih fenomena", u: Sunčica Denić (ur.), *Tematski zbornik radova: Mogućnosti modifikovanja metodike vaspitno-obrazovnog rada i metodike razredne nastave*, Univerzitet u Nišu - Pedagoški fakultet u Vranju, 22-32.

28. Vilotijević, Mladen, Nada Vilotijević, Danimir Mandić (2018), *Projektna nastava u IKT okruženju*, Univerzitet u Beogradu – Učiteljski fakultet, Beograd
29. Vilotijević, Mladen, Nada Vilotijević (2008), *Inovacije u nastavi*, Školska knjiga, Beograd
30. Vilotijević, Mladen (1999), *Didaktika 1*, Univerzitet u Beogradu - Učiteljski fakultet, Beograd
31. UNESCO (2013), *ITL – Innovative teaching and learning research: a global look at pedagogies for 21st century skills, ICT in Education*, UNESCO, Bangkok www.unescobkk.org/education/ict/online-resources/databases/ict-in-education-database/item/article/innovative-teaching-and-learning-itl-research-a-global-look-at-pedagogies-for-21st-century-skills/ April 13, 2023. in 15:10

(INNOVATIVE) TEACHING MODELS IN DOCTORAL DISSERTATIONS AT THE FACULTY OF TEACHER EDUCATION IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Summary:

Starting from conceptual definitions and theoretical framework of the research problem, this paper offers the findings of empirical non-experimental research on the global and fragmented approach: a) assessment of the representation of (innovative) models of class teaching within the university repository of defended doctoral dissertations in the Republic of Serbia, and b) assessment of the innovative characteristics of selected doctoral dissertations through the analysis of reports from professional committees evaluating completed doctoral dissertations. All 109 PhD dissertations defended at Serbia's six state faculties of teacher education between 2005 and 2022 are included in the overall sample. The second component of the research specifies a fragmented or deliberate/ stratified sample that consists of 36 defended PhD dissertations and 36 evaluation reports for the approval of PhD dissertations that inherently include novel teaching models. Both quantitative and qualitative content analysis were used in the research. The units of analysis include: the title of the defended doctoral dissertation, keywords presented in the doctoral thesis (quantitative analysis), and the content of the Evaluation Report of the doctoral dissertation, specifically the segment on scientific contribution (qualitative analysis). Based on the analysis of dissertation titles and keywords, it was found that one-third of doctoral dissertations focus on re-

search in the field of (innovative) teaching models. The analysis revealed that not all models are equally represented in different subject methodologies of class teaching, nor within individual methodologies. Content analysis showed that the selected theses are dedicated to the specified problem, they support the issue of the innovation of the teaching process and indicate that there is room for innovation in the teaching process in a creative sense. Future PhD dissertations with a thematic focus on innovative teaching models should be directed towards the affirmation of research on different work models (of the entire corpus) in subject methodologies, the synthesis of innovative teaching models within the same methodology of class teaching, exploration of learning material most suitable for implementing a specific innovative work model within various methodologies of class teaching...

Key words: innovation; integration; innovative teaching models; doctoral dissertations; teacher education faculties

Adrese autora
Authors' address

Danijela Vasiljević
Biljana Alavanja
Univerzitet u Kragujevcu,
Pedagoški fakultet u Užicu, Republika Srbija
d.vasiljevic123@gmail.com
biljanaalavanja@gmail.com

Hadži Živorad Milenović
Univerzitet u Prištini – Kosovskoj Mitrovici,
Učiteljski fakultet, Republika Srbija²
hadzi.zivorad.milenovic@pr.ac.rs

² Ovaj naziv je bez prejudiciranja statusa, i u skladu je s Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244 i mišljenja Međunarodnog suda pravde o nezavisnosti Kosova [This designation is without prejudice to status, and is in line with UNSCR 1244 and the ICJ Opinion on the Kosovo declaration of independence].